

UOT 930.22

ABŞ VƏ BÖYÜK BRİTANİYADA DÖVLƏT İDARƏÇİLİYİ KADR HAZIRLIĞI

Ramilə Bəhlul qızı Dadaşova
AMEA-nın Qafqazşünaslıq İnstitutu

Vahid Allahverdi oğlu Ömərov
AMEA-nın Qafqazşünaslıq İnstitutu
vahid-o@mail.ru

Açar sözlər: *ABŞ, Böyük Britaniya, dövlət idarəçiliyi, kadr hazırlığı, magistr proqramı, dövlət qulluğunu, dövlət xidməti*

Məqalədə ABŞ-da və Böyük Britaniyada dövlət idarəçiliyi kadr hazırlığı tədqiq olunur. Tədqiqat zamanı məlum olmuşdur ki, dövlət idarəçiliyi kadrlarının hazırlığının modernləşməsi inzibati islahatlara uyğun olaraq yüksək tələblərə kifayət qədər cavab verir. Bu sahədə təkcə xarici təcrübədən istifadə etmək kifayət deyil, həm də beynəlxalq əməkdaşlığı gücləndirmək lazımdır. Dövlət xidmətinin “açıq” modeli əsasən anglo-sakson ölkələri üçün tipikdir. Bu model əsasən Böyük Britaniya və ABŞ-da tətbiq edilir. ABŞ-da dövlət qulluqçularının hazırlığında professional inkişaf əsas götürülür, öyrənmə tempi, öyrənilən materialın mənimsənilməsi, şəxsi peşə keyfiyyətlərinin təkmilləşdirilməsi, ünsiyyət bacarığı, nizam-intizam, özünüinkişaf keyfiyyətinin yüksək olması, peşəkar əhəmiyyətli qabiliyyətlər, mühüm bilik və bacarıqların uyğunlaşdırılması və s. əsasında həyata keçirilir. İxtisasartırmanın fasiləsiz olması mütəxəssislərin sistematik attestasiyasına stimül verir. ABŞ-da məmurların hazırlanması magistr proqramı ilə uzlaşan MPA və MPP proqramı əsasında həyata keçirilir. Xarici ölkələrin, xüsusilə ABŞ və Böyük Britaniya kimi ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, insan resursları ilə işləmək dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin yüksəlişi üçün əsas amillərdən biridir. Bu, ilk növbədə dövlət qulluğuna aiddir. Buna görə də ABŞ və Böyük Britaniyanın dövlət qulluğunun təşkili və onun kadr təminatı kimi qabaqcıl təcrübəsindən istifadə edilməsi və tətbiqi bütün postsovet ölkələri - o cümlədən Azərbaycan üçün olduqca aktual əhəmiyyət kəsb edir.

ПОДГОТОВКА КАДРОВ ДЛЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В США И ВЕЛИКОБРИТАНИИ

*Рамиля Дадашова
Вахид Омаров*

Ключевые слова: *США, Великобритания, государственное управление, подготовка кадров, магистерская программа, государственная служба*

В статье рассматриваются государственные управленческие кадры в США и Великобритании. В ходе исследования было выявлено, что модернизация персонала государственного управления адекватно отвечает высоким требованиям в соответствии с административной реформой. Достаточно не только использовать зарубежный опыт в этой области, но и укреплять международное сотрудничество. «Открытая» модель государственной службы типична для англосаксонских стран. Эта модель в основном используется в Великобритании и США. Профессиональное развитие государственных служащих в США основывается на темпах обучения, усвоении учебного материала, повышении личных профессиональных навыков, навыков общения, дисциплины, высокого уровня самооценки, профессиональных навыков, умения адаптировать важные знания и навыки. Постоянное повышение квалификации стимулирует систематическую аттестацию специалистов. Подготовка кадров в Соединенных Штатах основана на программе МРА и МРР, соответствующей программе магистратуры. Опыт зарубежных стран, особенно США и Великобритании, показывает, что работа с человеческими ресурсами является одним из ключевых факторов эффективности государственного управления. Поэтому использование и применение передового опыта США и Великобритании в качестве организации государственной службы и ее кадрового обеспечения крайне актуально для всех постсоветских стран, включая Азербайджан.

**TRAINING FOR PERSONNEL FOR PUBLIC
ADMINISTRATION
IN THE USA AND GREAT BRITAIN**

*Ramila Dadashova
Vahid Omarov*

Keywords: *United States, United Kingdom, public administration, training, master's program, public service*

The article discusses government management personnel in the United States and the United Kingdom. The study revealed that the modernization of public administration staff adequately meets the high requirements in accordance with the administrative reform. It is enough not only to use foreign experience in this area, but also to strengthen international cooperation. The "open" model of public service is typical for Anglo-Saxon countries. This model is mainly used in the UK and the USA. The professional development of civil servants in the United States is based on the pace of training, learning materials, improving personal skills, communication skills, discipline, high level of self-esteem, skills, adapting important knowledge and skills. Continuous professional development stimulates the systematic certification of specialists. Training in the United States is based on the MPA and MPP program corresponding to the master program. The experience of foreign countries, especially the USA and Great Britain, shows that working with human resources is one of the key factors for the effectiveness of public administration. Therefore, the use and application of best practices of the United States and Great Britain as a public service organization and its staffing is extremely important for all post-Soviet countries, including Azerbaijan.

Giriş. Hər hansı bir dövlətin iqtisadi, sosial-siyasi inkişafı birbaşa kadrların idarə edilməsi keyfiyyətindən asılıdır. Dövlət qulluğu sisteminin formalaşması və inkişafında kadrların hazırlanmasının müxtəlif təhsil modellərinin xarici ölkələrin təcrübələrindən öyrənilməsi dünyada təhsil prosesinin əsas meyillərini, dövlət qulluğu sahəsində kadr hazırlığı problemlərində çatışmazlıqları və perspektivləri görməyə imkan verir. Dövlət qulluqçularının ixtisasartırması xarici ölkələrdə dövlət qulluğunun tərkib hissəsidir. Dövlət idarəçiliyi kadrlarının hazırlığının modernləşməsi inzibati islahatlara uyğun olaraq yüksək tələblərə kifayət qədər cavab verir. Bu sahədə təkcə xarici təcrübədən istifadə etmək kifayət deyil, həm də beynəlxalq əməkdaşlığı

gücləndirmək lazımdır. Müasir şəraitdə dövlət idarəçiliyi kadrlarının keyfiyyət göstəriciləri qərb ölkələrinin malik olduqları təcrübə ilə üst-üstə düşür.

ABŞ-da dövlət qulluqçularının hazırlığında professional inkişaf əsas götürülür, öyrənmə tempi, öyrənilən materialın mənimsənilməsi, şəxsi peşə keyfiyyətlərinin təkmilləşdirilməsi, ünsiyyət bacarığı, nizam-intizam, özünüin-kişaf keyfiyyətinin yüksək olması, peşəkar əhəmiyyətli qabiliyyətlər, mühüm bilik və bacarıqların uyğunlaşdırılması və s. əsasında həyata keçirilir. İxtisasartırmanın fasiləsiz artması mütəxəssislərin sistematik attestasiyasına stimül verir. Təhsil prosesində sürətli iqtisadi dəyişiklik, informasiya texnologiyasına artan ehtiyac, yeni bacarıqların əldə edilməsi nəzərə alınır.

DÖVLƏT XİDMƏTİNİN “AÇIQ” MODELİ

Dövlət xidmətinin “açıq” modeli əsasən anglo-sakson ölkələri üçün tipikdir. Bu model əsasən Böyük Britaniyada və ABŞ-da tətbiq edilir, aşağıdakı xüsusiyyətlərin mövcudluğu ilə xarakterizə olunur:

- *xidməti normativ hüquqi nizamla salınma sisteminin aydın şəkildə təşkil edilməməsi;
- *dövlət qulluğuna müraciət edənlərin cəlb edilməsi üçün açıq rəqabət sistemi;
- *əmək haqlarının və vəzifədə irəliləmənin dövlət qulluqçularının işinin nəticələrindən asılı olması;
- *işdən azad edilmənin sadələşdirilmiş proseduru;
- *ümumi humanitar sahə mütəxəssislərinin üstünlük təşkil etməsi [4].

ABŞ-DA DÖVLƏT XİDMƏTİ MODELİ

ABŞ-da dövlət xidməti modelinin xarakterik xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

- *Dövlət qulluğunda siyasi təyinatların yüksək rolu;
- *"Ləyaqət sisteminin" mövcudluğu;
- *Dövlət qulluqçularının vəzifədən azad edilməsi üçün sadələşdirilmiş prosedurlar;
- *Dövlət qulluğunun yüksək səviyyədə mərkəzləşdirilməməsi;
- *Dövlət qulluğunda fərqləndirmə: dövlət qulluqçuları - bütün ABŞ müəssisələrində işləyənlər, dövlət məmurları - ən yüksək siyasi təyinatlar, dövlət qulluqçuları – vəzifələri dəyişməyən məmurlar .

ABŞ-DA DÖVLƏT İDARƏÇİLİYİ MAGİSTR PROQRAMI

ABŞ-da gələcək dövlət qulluqçusu tələbələri dövlət idarəçiliyi magistr proqramına yiyələnməklə aşağıdakıları etməlidirlər:

- təşkilatları idarə etməli və onlara rəhbərlik etməlidirlər;
- dövlət siyasətini dərk etməli və ona öz töhvələrini verməlidirlər;

- siyasəti, proqramları, problemləri tənqidi təhlil etməli və müvafiq təklif və tövsiyələr verməlidirlər;

- müxtəlif yönümlü ictimai qüvvələrlə səmərəli yazılı və şifahi ünsiyyət yaratmalıdırlar.

ABŞ-da məmurların hazırlanması magistr proqramı ilə uzlaşan MPA və MPP proqramı əsasında həyata keçirilir. Təhsil bir qayda olaraq tanınmış universitetlərin yanında olan ixtisaslaşmış hökumət kolleclərində, yaxud yerli hakimiyyət orqanlarının sifarişi ilə aparılır. MPA (Master of Public Administration) proqramı dövləti idarəedənlərin hazırlanmasına yönəldilmişdir. ABŞ-ın iri universitetləri bu proqram ilə təhsil verir. Əsil məmurlar Avropa universitetlərində, yaxud dövlət qulluqçusu hazırlayan kolleclərdə deyil, ABŞ-da yetişir.

MPA proqramının özünəməxsusluğu ondadır ki, təhsil alan insan üç istiqamətdə bilik əldə edir – iqtisadiyyat, hüquq, menecment. Bundan başqa psixologiya, sosiologiya, politologiya, dil dərsləri tədris edirlər. Kompüter texnikasına tam yiyələnirlər, təlimlərdə iştirak edirlər, virtual analiz edirlər və s.

Bu proqramın ikinci özünəməxsusluğu ondadır ki, proqram idarəetmə sahəsində 2-3 il iş təcrübəsi olan abituriyentlər, 7 ilə qədər iş təcrübəsi olan xarici vətəndaşlar üçündür. Xaricilər TOEFL (Test of English as a Foreign Language), yerlilər, yəni amerikalılar isə graduate test imtahanı verirlər. GRE (Graduate Record Examinations) proqramında ingilis dili, riyaziyyat, təhlil sahəsində bilik səviyyəsi yoxlanılır.

Proqramın özünəməxsusluğunu əsaslandırان üçüncü göstəricisi odur ki, bu proqram postgraduate proqramına yaxındır. Namizədlər ciddi yoxlanılır. Onların təşəbbüs göstərmə bacarığı, fəaliyyətləri, lider keyfiyyətləri, şəraitə qiymətləndirmə bacarıqları, əlverişli imkanı əldə etmək qabiliyyətləri yoxlanılır.

MPA proqramı müxtəlif diplomlar verir: hökumət idarələrində idarəetmə üzrə magistr (hökumət məmurları), dövlət siyasəti üzrə magistr, qeyri-kommersiya təşkilatlarında idarəetmə üzrə magistr.

MPA proqramının tədris prosesi sosial fənlərin öyrənilməsi fonunda təşkil edilir. Dövlət qulluğunun öyrənilməsi özündə aşağıdakı bölmələri və fənləri birləşdirir: idarəetmənin əsas konsepsiyası, təşkilatın nəzəriyyəsi, hazırlıq. Qərarın qəbul edilməsi, sosial proseslər və onların sistemli təhlili, statistika. Siyasi iqtisadiyyat və onun tədrisi.

MPA proqramını öyrənənlər idarəetmə aparatlarında idarəetmə proqramının menecmenti, həmçinin ekspert-analitiklər kimi çalışa bilərlər [2, 147-148].

DÖVLƏT İDARƏÇİLİYİ MAGİSTR DƏRƏCƏSİ AŞAĞIDAKI SAHƏLƏRDƏ TƏMƏRKÜZLƏŞMƏNİ TƏLƏB EDİR:

- Dövlət idarəçiliyi;
- Səhiyyənin idarə olunması;
- Qeyri-kommersiya idarəçiliyi;
- Ekoloji siyasət və idarə etmə.

TƏTBİQİ PROSES

MPA proqramına namizədlər magistraturaya ərizə vermə prosesini başa çatdırmalı və iki zəmanət məktubu təqdim etməlidirlər. Ərizəyə 60 ABŞ dolları ödənilməlidir.

MPA PROQRAMININ TƏLƏBLƏRİ

1. 39 saatlıq məşğələ kursu və 3 saatlıq təcrübə keçirilməlidir
- 21 saat tədris proqramının əsas məcburi hissəsidir;
- Qalan hissə kurslarla birləşdiyi və məşvərətçilərin müəyyənləşdirdiyi fakültativ kurslardır.

2. 3 saatlıq təcrübə dövlət qulluğunda təcrübə işlərinə malik tələblərlə əvəz oluna bilər. Zəruri 42 saati keçmək üçün tələbələr hesabat təqdim etmək imkanına malikdirlər. Hesabatda dövlət idarəçiliyindəki iş təcrübələri və ya 3 saatlıq fakültativ kurs haqqında məlumatlar öz əksini tapır. Xarici dili bilmək tələbi yoxdur.

3. MPA tələbələri MPA şöbəsi direktoru ilə məsləhətləşərək öz tədris kurslarını işləyib hazırlamalıdırlar.

4. MPA magistrləri öz tədris kurslarının bitməsi üzrə diplom işini başa çatdırmalı və təqdim etməlidirlər [8].

Əksəriyyət kurslar onlayn olur. Bəzi kurslar isə yerli kollec və ya universitetlərdə keçirilir.

Texas Texniki Universitetində politologiya sahəsində dövlət idarəçiliyi tələbələri humanitar elmlərin bakalavr səviyyəsində aşağıdakıları öyrənməlidirlər:

Amerika siyasəti

43 saatlıq C qiymətləndirməsi ilə aşağıda kurslar keçirilir:

- POLS 3317 Amerika siyasətində seçmə mövzular;
- POLS 3317 Kompaniyalar və seçkilər;
- POLS 3317 İctimai rəy;
- POLS 3319 Siyasi davranış;
- POLS 3323 Konqres;
- POLS 3325 Siyasi partiyalar;
- POLS 3327 Amerika Prezidentliyi;
- POLS 3351 Məhkəmə prosesi;
- POLS 3351 Konstitusiya hüququ;
- POLS 3351 Konstitusiya qanunvericiliyi məhdudlaşdırmaları.

Müqayisəli siyasət

42 saatlıq C qiymətləndirməsilə aşağıdakı kurslar keçirilir:

- POLS 3302 Müqayisəli siyasətdə seçmə mövzular;
- POLS 3303 Müqayisəli xarici siyasət;
- POLS 3304 Postkommunist siyasəti;
- POLS 3305 Qərbi Avropa hökumətləri
- POLS 3306 Cənubi Amerika hökumətləri;
- POLS 3307 Asiyada siyasət və hökumətlər.

Beynəlxalq münasibətlər

42 saatlıq C qiymətləndirməsilə aşağıdakı kurslar keçirilir:

- POLS 3301 Beynəlxalq münasibətlərdə seçmə mövzular;
- POLS 3309 ABŞ-ın xarici siyasəti;
- POLS 3310 Beynəlxalq təşkilatlar;
- POLS 3311 Müharibə və təhlükəsizlik;
- POLS 3312 Beynəlxalq ticarət və təhlükəsizlik;
- POLS 3313 Transmilli problemlər [9].

Minlərlə xarici tələbənin ABŞ-dakı MBA proqramını seçməsinin səbəblərindən biri seçim və konsentrasiyanın müxtəlifliyinin olmasıdır. Magistrantlar burada maliyyə, mühasibat, sahibkarlıq, marketinq, biznesin idarə edilməsi, tədarük zəncirinin idarə edilməsi, qlobal biznes və s. üzrə təhsil ala bilərlər [8]. Amerikanın təhsil sistemi hər səviyyədə fərqlənir. Əsas prinsiplər və nəzəriyyələr öyrədilərək praktikada tətbiq olunur.

BÖYÜK BRİTANİYADA DÖVLƏT İDARƏÇİLİYİ KADR HAZIRLIĞI

Böyük Britaniyanın dövlət mülki xidmət institutu aşağıdakı növlərə bölünür:

- 1) rəhbər dövlət qulluqçuları;
- 2) icraçılar;
- 3) texniki mütəxəssislər.

Böyük Britaniyada dövlət qulluğunun ənənəvi sistemi bir sıra xüsusiyyətləri ilə fərqlənir:

*apolitik olmalı. Dövlət qulluqçusu dövlət qulluğunun bütün istiqamətlərində qərəzsiz olmalıdır;

*iyerarxik olmalı. İngilis sistemi üç mövqeyə malik olan bir struktur təsnifatına malikdir: dəftərxana, icra və inzibati;

*qeyri-bərabərlik. İmtiyazlı universitetlərdən dövlət qulluğuna qəbul edilərkən bərabərliyin olmaması;

*dəyişilməzlik. Mövcud hökumətin istefası halında dövlət məmurlarının müəyyən bir kontingenti öz mövqelərini qoruyur [3, 14].

Dövlət xidməti kadr hazırlığı Böyük Britaniyada uzun müddətli və çox pilləli prosesdir. Böyük Britaniyanın Parlament strukturunda Dövlət Qulluğu İşləri üzrə Nazirlik fəaliyyət göstərir ki, o dövlət qulluqçularının peşə hazırlığı və yenidən hazırlanmasına cavabdehdir. Adı çəkilən Nazirliyin strukturunda Dövlət Qulluqçularının Hazırlığı üzrə Kollec yaradılmışdır. Bu kollecdə icraçı və texniki mütəxəssis qulluqçuların hazırlığı üzrə tədris proqramları həyata keçirilir. Rəhbər kadrlar Böyük Britaniyanın Oksford və Kembric kimi aparıcı universitetlərində yenidən hazırlanır.

Tədris proqramları əsasında həmin universitetlərdə Dövlət Qulluğu İşləri üzrə Komissiya tərəfindən vəzifə tutmaq üçün dövlət qulluqçuları imtahan verirlər. Böyük Britaniyanın dövlət qulluqçuları sistemi siyasi cəhətdən neytraldırlar. Böyük Britaniyada dövlət qulluğunun aşağıdakı digər əlamətləri vardır:

- perarxiklik (dövlət sistemində siniflər sisteminin mövcudluğu);
- təbəqəçilik (dövlət qulluğu üzrə qəbul olunmuş aparıcı universitetlərlə tələbələrinin üstünlüklərə malik olması);
- əvəzilməzlik (dövlət qulluqçuları hökumətlər dəyişən zaman öz vəzifələrini saxlayırlar).

Böyük Britaniyada dövlət qulluqçularının hazırlığının mərkəzləşdirilmiş sxemi mövcud deyildir. MPA proqramı üzrə hazırlıqlar müxtəlif cür adlanırlar. Məsələn dövlət siyasəti, dövlət bölməsi idarəçiliyi və ya dövlət inzibatçılıqlığı və s.

Dövlət qulluqçuları kadrlarının hazırlığı Dövlət Qulluqçuları Kollecində (Sivil Servies College) gələcək rəhbərlərin hazırlanması proqramları üzrə keçirilir. Bu cür proqramlar 3 dərəcəyə qədər irəliləmək üçün zəruri olan ixtisaslaşma əldə etmək hüququ verir. Eyni zamanda 4-7 dərəcəli rəhbərlər üçün ixtisasartırmanın xüsusi proqramları mövcuddur. 1-2 dərəcəli rəhbər vəzifələri tutan mütəxəssislər onlar üçün işlənilib hazırlanmış “Master-klasslar” proqramlarına gedirlər.

Böyük Britaniyada kadrların hazırlığı prioritet istiqamət hesab olunur. Buna görə də müxtəlif nazirliklər və idarələr tərəfindən təşkil olunmuş geniş praktiki məşğələlər, təhsil kursları və konfranslar sistemləri mövcuddur. Həmin qurumların nizamnamələrində kadr tərkibinin hazırlanmasına görə məsuliyyət öz əksini tapmışdır. Bu ölkədə çoxlu seminarlar, kurslar, təhsil proqramları, fərdi yanaşmalar nəzərə alınmaqla kadrlar hazırlanır.

Böyük Britaniyada bakalavr səviyyəsində onlayn-mərkəzlərdə, magistr səviyyəsində 19 universitetdə dövlət idarəçiliyi kadrları hazırlanır. Kadrların hazırlığı üçün proqramlar dövlət idarəçiliyi konsepsiyasının həyata keçirilməsinə yönəldilmişdir. “Bu universitet proqramlarına daxil olmaq üçün vacib şərt politologiya, hüquq və sosiologiya üzrə təhsilin olması, ya da bu ixtisaslar üzrə dövlət strukturlarında təcrübənin olmasıdır” [2, 9]. 2012-ci ildən

Böyük Britaniyada Futurelearn kütləvi onlayn-kursu fəaliyyət göstərir. Hazırda özündə Böyük Britaniyanın 20-dən çox tanınmış ali məktəbini birləşdirir [1, 8]. Burada hüquq, iqtisadiyyat və texniki elmlər sahəsindəki mütəxəssislər hazırlanır. Dövlət idarəçiliyi kadr hazırlığı sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq obyektiv prosesdir. Böyük Britaniyanın kadr dövlət idarəçiliyi hazırlığı sistemində Azərbaycan üçün faydalı ola biləcək bir çox amillər mövcuddur. Onun xüsusiyyətlərinin Azərbaycan üçün səmərəliliyi və optimallaşdırılmasının öyrənilməsi artıq obyektiv zərurətə çevrilmişdir.

Böyük Britaniyada dövlət quruculuğu sisteminin həyatiliyi monarxiya rejimi şəraitində hakim və müxalifət partiyaları arasında kəskin polemikanın aparılmasıdır. Bu ölkədə demokratiya mexanizmi ali cəmiyyətin elitar strukturlarının ciddi mühafizəkar ənənələrinin mövcudluğuna mane olmur. Burada praktikada “yeni idarəçilik modeli” (NPM) reallaşır.

Nəticə

Xarici ölkələrin, xüsusilə ABŞ və Böyük Britaniya kimi ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, insan resursları ilə işləmək dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin yüksəlişi üçün əsas amillərdən biridir. Bu ilk növbədə dövlət qulluğuna aiddir. Buna görə də ABŞ və Böyük Britaniyanın dövlət qulluğunun təşkili və onun kadr təminatı kimi qabaqcıl təcrübəsindən istifadə edilməsi və tətbiqi bütün postsovet ölkələri o cümlədən Azərbaycan üçün olduqca aktual əhəmiyyət kəsb edir.

ABŞ və Böyük Britaniyada dövlət qulluğu dövlət funksiyasını praktikada həyata keçirən dövlət aparatı kimi nəzərdən keçirilir. Belə ki, dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi və inkişaf etdirilməsi üçün dövlət qulluğu idarəçiliyi qanunun qüvvədə olması, demokratiya, mərkəzləşmə, peşəkarlıq, sabitlik prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərir.

2016-2018-ci illərdə ABŞ və Böyük Britaniya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, dövlət idarəçiliyi kadr hazırlığı yaxın perspektivdə prioritet istiqamətlərdən biri olaraq qalacaqdır.

*Bu iş Azərbaycan Respublikası
Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondunun
maliyyə yardımı ilə yerinə yetirilmişdir.
Qrant № EİF (MON),
Elm – Təhsil – 1 – 2016 -1 (26) – 7110615*

ƏDƏBİYYAT

1. Апон М.Е. Государственная служба в зарубежных странах: учебное пособие. / М.Е. Апон – Санкт-Петербург: НОИР, 2016. – 73 с.
2. Бакушев В.В., Литвинцева Е.А., Турчинов А. И. Государственная служба США, Германии, Франции, Великобритании (организация и регулирование). Москва, 2001. 232 с.
3. Марголин А.М. Мировой опыт государственного управления // Государственная служба, 2000, №1, с.12-19
4. Azərbaycan Respublikasında dövlət qulluğunun inkişafına dair 2019-2028-ci illər üçün strategiya//23.11.2018 https://azertag.az/xeber/Azərbaycan_Respublikasında_dovlet_qullugunun_inkisafina_dair_20192025_ci_iller_uchun_Strategiya-1217750
5. 2017 Training Industry report /27.02.2019/. Principles and general objectives of education /27.02.2019 National training surveys 2018: Initial findings report /03.03.2019/ <https://www.gmc-uk.org/-/media/documents/dc11391-nts-2018>
6. MBA Programs in the USA /01.03.2019/<https://www.studyusa.Com/en/a/155/mba-programs-in-the-usa>
7. Master of Public Administration / USA / Texas Tech University at Waco<https://www.masterstudies.com>
Master-of-PublicAdministration / USA / Texas-Tech- University-at-Waco/